

China's sterke man verlaat voor de vierde keer het toneel; nu voorgoed

Deng Xiaoping gedurfde initiatiefnemer modernisering China

De laatste keer dat Deng Xiaoping zich in het openbaar laat zien, is hij niet meer dan een schriel, wezenloos mannetje dat ondersteund moet worden door twee verpleegsters. Bibberend en met een glazige blik in de ogen schuifelt de 89-jarige op 10 februari 1994 rond bij de viering van Chinees nieuwjaar in Shanghai. De tv-camera's registreren een marionet die zich willoos door anderen laat voortbewegen. Het is een scherp contrast met de macht die China's 'architect van de hervormingen' jarenlang over de meer dan een miljard Chinezen heeft uitgeoefend.

Het uitzonderlijke leven van Deng Xiaoping beslaat bijna een eeuw. China ontwikkelt zich in die tijd van een arm en achterlijk middeleeuws keizerrijk tot een land waar computers in gebruik zijn en dat in staat is satellieten de ruimte in te schieten. Deng heeft aan die enorme vooruitgang een historische bijdrage geleverd. De door hem aangemoedigde economische veranderingen met daaraan gekoppeld de openstelling van de grenzen voor buitenlands kapitaal en technologische kennis, hebben het leven voor de gehele bevolking drastisch verbeterd. De economische revolutie die de kleine, amper anderhalve meter lange, Deng in gang heeft gezet is zeker zo ingrijpend als twee politieke revoluties eerder deze eeuw in China: de val van het keizerrijk in 1911 en de machtsovername door de communisten in 1949.

De man die tot op hoge leeftijd een kettingroker is geweest, doet er bijna zijn hele leven over voordat hij zich de machtigste kan noemen in China. Hij is ruim zeventig als hij in 1977 definitief weer in ere wordt hersteld na voor de derde keer in zijn communistische loopbaan in ongenade te zijn gevallen. Hij heeft dan een veelzijdige politieke en militaire carrière achter de rug. Zijn machtsbasis is daardoor zo breed en stevig dat hij partij en leger naar zijn hand kan zetten. Eind 1978 krijgt hij van de partijtop het groene licht China op vier fronten te moderniseren: landbouw, industrie, defensie en de wetenschap en technologie. De zogenaamde 'Open Deur'-politiek is een onlosmakelijk onderdeel van deze zogeheten 'Vier Modernisering' die oorspronkelijk zijn bedacht door premier Zhou Enlai. China zou zich zonder westerse kennis en kapitaal niet hebben kunnen ontwikkelen.

Het is een droefstemmende situatie die Deng eind jaren zeventig na tientallen jaren wanbeleid van Mao Zedong, aantreft. China zit na de maatschappelijke opschudding van de 'Grote Sprong Voorwaarts' (1959-1961) die de grootste hongersnood van de eeuw met miljoenen doden veroorzaakt en de chaotische jaren van de 'Culturele Revolutie' (1966-1976) financieel en geestelijk aan de grond. De mensen zijn arm en gelijkgeschakeld. In de fabrieken staan verouderde machines en de kwaliteit van de producten is abominabel slecht. De communistische partij beheerst de honderden miljoenen levens waaruit alle kleur is verdwenen. Iedereen gaat gekleed in donkerblauwe stijlloze Mao-pakken. Woonkamers zijn slechts schaars voorzien van donkerbruin geverfde houten meubels. Persoonlijke keuzes en initiatieven zijn taboe.

Nieuwe wind

Met Deng Xiaoping aan het roer gaat een nieuwe wind waaien en komt voorgoed een einde aan het egalitarisme in China. Hij is ervan overtuigd dat boeren en arbeiders voor meer en betere producten zullen zorgen als zij worden beloond naar prestatie. Er moet een grotere verantwoordelijkheid bij de individuen komen te liggen, is zijn opvatting. Deng begint zijn hervormingsprogramma op het platteland waar zeventig procent van de ruim een miljard Chinezen woont. De volkscommunes worden afgeschaft en iedere boer krijgt een eigen stukje grond. Het zogenaamde 'verantwoordelijkheid'-systeem wordt de basis van de productie. Boeren worden geacht elk jaar een bepaalde hoeveelheid van een product tegen een vastgestelde prijs aan de Staat te verkopen. Over de rest van de oogst kunnen zij zelf beschikken en bijvoorbeeld op de vrije markten die weer worden toegestaan, verkopen.

In de industrie worden kapitalistische methodes, zoals bonussen en stukloon, ingevoerd om de arbeiders te motiveren. Managers van fabrieken zijn voortaan verantwoordelijk voor de bedrijfsresultaten. Belangrijker blijkt dat Deng Xiaoping aan de kust in het zuidoosten vier zogenaamde 'Speciale Economische Zones' aanwijst. Daar moet worden geëxperimenteerd met het kapitalisme. Buitenlandse investeerders genieten er bijzondere voordelen. Deze zones hebben inderdaad gediend als aandrijfmotor voor de Chinese economie in haar geheel die volgens sommige berekeningen op het ogenblik op twee na de grootste in de wereld is.

De kapitalistische experimenten bezorgen Deng Xiaoping in het Westen de naam een moderne, communistische hervormer te zijn. Daarbij wordt lange tijd over het hoofd gezien dat in het politieke systeem niets verandert. Sterker nog, activisten die in een korte periode van maatschappelijke vrijheid eind jaren zeventig om democratische hervormingen vragen, belanden in de gevangenis. Het meest schrijnende voorbeeld is de dissident, Wei Jingsheng, die in 1979 tot vijftien jaar werkkamp wordt veroordeeld nadat hij tijdens de 'Muur van Democratie'-beweging heeft opgeroepen tot een vijfde modernisering: democratie. Wei is eind 1995 opnieuw voor veertien jaar opgesloten omdat hij na zijn vrijlating in september 1993 is doorgegaan met in het openbaar te pleiten voor democratie.

In juni 1989, blijkt de in het Westen gegroeide opvatting over China's laatste 'keizer' een volstrekte misrekening. Deng Xiaoping heeft lak aan democratische processen en laat het leger een bloedig einde maken aan demonstraties van studenten op het Plein van de Hemelse Vrede in Peking. Er vallen honderden doden. De wereld kijkt op de televisie verbijsterd naar de beelden van bruto geweld en straft China door het in de daarop volgende twee jaar te negeren.

Voor Deng die voor alles een militaire strateeg is, is het gewelddadige legeringrijpen even logisch als noodzakelijk. De openbare protesten brengen allereerst de voor alles heilige stabiliteit in het land in gevaar en dreigen de voortgang van de ingezette modernisering te belemmeren. Dus moet er volgens de redenering van de oude ijzervreter kosten wat kost een eind aan worden gemaakt. 'We moeten er niet voor terugdeinzen enig bloed te vergieten', heet dat in zijn woorden.

Ondertussen gaat het eind jaren tachtig niet goed meer met de ontwikkeling naar een moderne China. Op het platteland neemt de tevredenheid onder de boeren snel af als de inkomens teruglopen omdat de Staat te lage prijzen betaalt voor de landbouwproducten en de enorme stijging van de prijzen de koopkracht uitholt. De partij heeft inmiddels haar aandacht verschoven naar de steden waar ook een groeiende onvrede zichtbaar wordt. In de staatsindustrie voelen de honderd miljoen arbeiders zich achtergesteld bij de boeren want de rentabiliteit in de fabrieken gaat als maar niet omhoog.

Protesten

De torenhoge inflatie die eind 1988 boven de dertig procent ligt, gecombineerd met wijdverbreide corruptie en vriendjespolitiek brengen de stedelingen massaal de straat op om te protesteren tegen het regeringsbeleid. De protesten vormen de voorbodes van de demonstraties die een half jaar later in bloed worden gesmoord.

Aan de stilstand in de ontwikkelingen die het drama op het Plein van de Hemelse Vrede op alle gebied in China teweegbrengt, maakt Deng begin 1992 zelf een einde. Hij bekleedt weliswaar - na zijn terugtreden als voorzitter van de Centrale Militaire Commissie in november 1989 - geen enkele officiële functie meer, maar heeft achter de schermen nog steeds de touwtjes in handen. Ondanks een zwakke gezondheid en tegenwerking van de conservatieve krachten in de partij maakt de dan 87-jarige een rondreis door Zuid-China om zijn hervormingsprogramma terug op de rails te zetten.

Hij roept op met meer durf te experimenteren met kapitalistische instrumenten zoals marktgerichte staatsbedrijven, een vrije arbeidsmarkt en effectenbeurzen. Enige voorwaarde is dat het socialistische karakter van de Chinese economie - eigendom van grond en andere productiemiddelen in handen van de Staat - gehandhaafd moet blijven, stelt hij. Zo ontstaat het streven naar een 'socialistische markteconomie' waaraan het veertiende partijcongres eind 1992 zijn zegen geeft. De nu al aardig materialistisch ingestelde bevolking is sindsdien massaal in zaken gegaan om geld te verdienen en zo snel mogelijk rijk te worden.

Naast de modernisering van China heeft Deng het als een persoonlijke missie opgevat het Chinese moederland te herenigen volgens de formule 'een land met twee systemen'. De 'Chinese' gebieden Hongkong, Macao en Taiwan zouden daarbij vanuit Peking door de communisten moeten worden geregeerd, maar zullen hun democratisch politieke systeem en vrije markteconomie mogen behouden. In december 1984 boekt Deng succes door met de Britse premier Margaret Thatcher een overeenkomst te tekenen over de teruggave van Hongkong op 1 juli 1997. Met de Portugezen is drie jaar later de terugkeer van Macao vastgesteld op 20 december 1999.

Voor Taiwan - dat door Peking wordt gezien als een opstandige provincie in China - is echter nog lang geen oplossing in zicht. Het eiland waar Chiang Kai-shek met zijn Nationalistische regering en leger in 1949 als de communisten de macht grijpen zijn toevlucht heeft genomen, heeft zich met name in de afgelopen tien jaar meer en meer tot een zelfstandige natie ontwikkeld. Een vreedzame hereniging met moederland China lijkt - zeker na de democratische verkiezing begin 1996 van Lee Teng-hui tot president - verder af dan ooit.

Over het persoonlijke leven van Deng Xiaoping is niet veel meer bekend dan wat de officiële partijpropaganda de wereld in stuurt. Deng wordt afgeschilderd als een huiselijke man die de warmte van het gezinsleven waardeert. Zo zijn er foto's gepubliceerd waarop hij als een lieve opa zijn kleinkinderen voorleest. Zwemmen en bridgen behoren tot zijn favoriete hobby's. Zijn gevoelsleven is een goed bewaard geheim gebleven. Over twee persoonlijke drama's in zijn leven - de dood in 1929 van zijn eerste vrouw in het kraambed en de mishandeling van zijn oudste zoon Pufang in de Culturele Revolutie waardoor deze levenslang invalide zal blijven - heeft hij zich nooit in het openbaar uitgelaten.

Deng die in 1904 in de centraal-gelegen provincie Sichuan ter wereld komt als oudste zoon van een welgestelde landheer en diens eerste concubine. Zijn vader is de leider van een geheim genootschap dat zich verzet tegen de regerende Mantsjoe-dynastie. Als 16-jarige reist Deng Xiaoping in 1920 samen met zo'n honderd jongeren, onder wie de latere premier Zhou Enlai, per boot naar Frankrijk en neemt daar deel aan een werk-en-studie programma. Hij komt als werkstudent bij de Renault-autofabriek in contact met de linkse beweging en wordt in 1924 lid van de Chinese Communistische Partij.

Boerenslimheid

Via Moskou gaat Deng twee jaar later terug naar China en begint zijn militaire carrière in afgelegen gebieden in het zuidwesten waar hij deelneemt aan het verzet tegen de nationalistische Kuomintang van Chiang Kai-shek. Daar toont de wilskrachtige Deng die nooit een hogere opleiding heeft genoten, maar begiftigd is met een boerenslimheid, dat hij een uitstekend organisatievermogen heeft.

Dengs' tweede huwelijk, opnieuw met een partijlid, loopt in 1933 op de klippen als hij voor korte tijd politiek uit de gunst raakt en zijn vrouw hem om die reden in de steek laat. Deng wordt op tijd gerehabiliteerd om in het midden van de jaren dertig de erbarmelijke zogenaamde 'Lange Mars' naar het noorden mee te lopen. Hij werkt zich op tot politiek commissaris in het Chinese Rode Leger. In 1939 trouwt hij voor de derde keer. Dit maal met de dochter van een rijke vleeskoopman met wie hij vijf kinderen zal hebben.

Bij de stichting van de Volksrepubliek in 1949 is Deng Xiaoping 45 jaar oud, heeft van 1937 tot 1945 tegen de Japanners gevochten en ondertussen zijn zilveren jubileum als revolutionair gevierd. De politieke loopbaan van de toegewijde communist en partijman moet dan echter nog beginnen. Hij verhuist met zijn gezin pas in 1952 naar het regeringscentrum Zhongnanhai in de hoofdstad Peking. In de herfst van 1951 heeft het leger onder zijn leiding eerst nog, zonder al te veel moeite en gevechten, Tibet bezet. Deng bekleedt vanaf die jaren allerlei hoge partij- en regeringsposten, vaak meerdere tegelijkertijd, maar zal nooit de hoogste leiderspost bezetten.

Tot na de 'Grote Sprong Voorwaarts' voert Deng kritiekloos de meest grillige en rampzalige plannen uit van partijleider Mao Zedong. In het midden van de jaren vijftig helpt hij Mao vol overtuiging de 'anti-rechtsen'-campagne lanceren. Miljoenen intellectuelen zullen daardoor voor meer dan twintig jaar in werkkampen terecht komen omdat zij gehoor geven aan de uitnodiging kritiek te leveren op

de partij. Op het moment dat Deng zich met anderen, zoals Zhou Enlai, onafhankelijker opstelt in een poging het economisch wanbeleid van Mao ongedaan te maken, wordt hij gestraft. In 1966 aan het begin van de Culturele Revolutie wordt hij schuldig bevonden vast te houden aan 'de contrarevolutionaire kapitalistische lijn'. Hij wordt verbannen en tewerkgesteld in een tractorgarage. Deng verliest al zijn functies, maar behoudt zijn partijlidmaatschap. Deng Xiaoping keert in 1973 door ingrijpen van zijn beschermheer Zhou Enlai, als vice-premier terug op het politieke toneel en verdwijnt voor de derde keer na de dood van premier Zhou drie jaar later.

Na het eerdere herstel in de zomer van 1977 wordt de politieke duikelaar met een feilloos overlevingsinstinct snel een overheersende leider. Hij jongleert met macht en kiest consequent geen partij door zich als een ongeïnteresseerde scheidsrechter boven de communistische facties te stellen. Zijn doel is China als een modern en welvarend land de 21e eeuw in te sturen. Iedereen die hem daarin belemmert, wordt koelbloedig uit de weg geruimd. Ondanks de enorme vooruitgang die in China op alle fronten te zien is, zal Deng niet zonder kritiek de geschiedenisboeken in gaan. De gevolgen van zijn 'rijk worden is heerlijk'-beleid zijn zo ingrijpend dat de maatschappelijke stabiliteit en de eenheid van het land op het spel staan.

De grondlegger van het nieuwste China heeft corruptie en vriendjespolitiek tot wijdvertakte problemen laten uitgroeien die niet meer te beheersen zijn. Honderdvijftig miljoen arme boeren zijn naar de steden gestroomd in de hoop daar werk te vinden en voor het eerst groeien in de Volksrepubliek aan de randen van de grote steden armzalige sloppenwijken. Misdaad, prostitutie en drugsgebruik nemen hand over hand toe. Al met al is het niet ondenkbaar dat Deng Xiaoping postuum voor de vierde keer uit de gratie geraakt. Sommigen analisten vrezen zelfs dat China de Sovjetunie en Joegoslavië achterna gaat en over een tijdje uit elkaar zal vallen. De bouwmeester van het moderne China zal in dat geval als sloper van een duizenden jaren oud rijk ten eeuwigden dage verdoemd zijn.